

EGOTSENTRIZMNI O'SMIR SHAXSIDA NAMOYON BO'LISHINING PSIXOLOGIK OMILLARI

G.Sh.Tursunova

**"Oila va gender"
ilmiy-tadqiqot instituti tayanch doktoranti**

Ma'lumki, har bir bolaning munosabatlari aniq ishlarda ko'rinadi, mustahkamlanadi va qayd etiladi. Bola o'zidagi mustaqillikni shakllantirish uchun o'zi mustaqil ishlarni bajarishga to'g'ri keladi. Lekin, ikkinchi tomondan bir marta mustaqil ish bajarish uchun mavjud shart-sharoitlardan holi bo'lishga harakat qiladi. Bola boshqa mexanizmlarga ega emas. Bular o'smirning o'z kuchiga ichki bir ishonchni mavjud emasligini bildiradi. Bu belgilar mana shu yoshda kishini mustaqil harakat qilishga kodir bo'lishga, ayni hollarda tevarak atrofdagi kishilarga qarshi borib, o'zini haq ekanligini qattiq turib himoya qilishga, boshqa hollarda esa vaziyatni vazminlik bilan qabul qilishga dav'at etadi, Kichik o'smirda o'z-o'zini hurmat qilish va o'zini anglashni shakllantirishni bir qancha yo'llari mavjud. Жумладан, bu davrda kattalarga taqlid qilish yoki oilada o'z hurmatini talab qilish, o'z so'zini o'tkazish, o'zini hurmatli, obro'li katta yoshli kishini obraziga o'xshatib rivojlantirish kuchli bo'ladi. Ularga biror so'z yoki tanbeh bilan murojaat qilsangiz, u o'zini mustaqil fikrlay olishi va biror ishni albatta uddasidan chiqa oladigandek ko'rsatadi. Vaholanki, hali o'smirni psixologik imkoniyatlari etarli emas yoki rivojlanmagan bo'lishi mumkin. Kattalar, o'qituvchilar o'smirdagi bu jarayonni psixologik nuqtai nazaridan baholay olishimiz, unga soxta pedagogik, yuzaki yondashmay, aksincha, unga o'z imkoniyatlarini o'stirishga o'z ichki va tashqi qobiliyatlarini to'g'ri rivojlantirishga yo'naltirishimiz muhim[2]. O'smir yoshdagi bolani birinchi galdagi intilishi, u o'zini endi kichkina bola emas, balki katta bo'lib qolganligini atrofdegilarga ishontirishdan iborat. Bu yoshda kattalar o'smirlarni bilib-bilmay qo'yayotgan kamchilik va xatolarini ko'pchilik ichida uyaltirib, kamsitib, qoralab emas, balki psixologik yo'l bilan yondashgan holda yordam berish uni *"katta bo'lib qolganlik"* tuyg'usini so'ndirib emas, balki katta odam qanday bo'lishi va qanday talablarga javob berishi kerakligini anglatishi zarur. Demak, bu o'smirni to'laqonli psixik rivojlanishi uchun zarur bo'lgan hayotiy bir xislat ekanligini bilgan holda shu bilan bog'liq salbiy ishlarni psixologik tabiatini to'g'ri tushunmog'i va bolalarni o'zlarini katta tutishlariga to'sqinlik qilmaslik, aksincha ularning bunday hatti-harakatlarini ijobiy baxolashga

intilishi kerak. O'smirlarni o'z tengdoshlari bilan muloqotda bo'lishi g'oyat katta ahamiyatga egadir [2].

O'z tengdoshlari bilan tenglik asosida qilingan munosabat asosida o'smir alohida bir ijtimoiy munosabatlar maktabini o'taydi. O'zaro qiziqishlar, atrof dunyoni, bir-birlarini o'zligini anglashlari va tushunishlari ular uchun juda qimmatlidir. O'smirlar uchun uy vazifalari, uy ishlari bo'yicha majburiyatlarni bajarishga qaraganda tengdoshlari bilan muloqot qilish muhimrokdir. O'z sirlarini bola endi ota-onasiga emas, balki tengdoshiga ko'proq ishonadi. U endi salbiy va ijobiy tomonlariga alohida bir urg'u bermagan holda o'zi xoxlagan kishisi bilan do'st bo'lish xuquqini talab etadi. O'z tengdoshlari bilan muloqot va munosabat jarayonida o'z shaxsini erkinlik bilan to'la namoyon eta oladi. SHaxsiy erkinlikni u katta bo'lish xuquqi deb angelaydi. Ota- onalarning o'smiringa shu erkinlikni bermasligi yoki o'smirning shunday deb bilishi natijasida, ular ota-onaga qarshi pozitsiyada bo'ladilar. SHuni alohida ta'kidlash lozimki, ana shu muloqot va munosabat asosida o'smirlarda g'urur hissi shakllana boshlaydi. Albatta, g'urur me'yor va qoidalari kattalardan o'rganiladi, lekin o'z g'ururini qanday himoya qilishi o'smirlarning alohida nazoratida bo'ladi. O'smirlar orasida sodiqlik va to'g'rilik kabi xislatlar yuqori baholanib, sotqinlik o'z so'ziga bevafoqlik, egoizm, qizg'anchilik qattiq qoralanadi va qattiq jazolanadi. Bu jazo u bilan urishish, kaltaklash unga qarshi baykot e'lon qilish va uni yolg'izlatib qo'yish shaklida bo'lishi mumkin. O'smirlar o'zini hurmat qilishini, o'z fikrini va qiziqishini himoya qilishni bilmagan tengdoshlariga juda past baho beradilar [1].

Egosentrizm — lotincha Ego — men va centrum — doira markazi so'zlaridan olingan bo'lib, insonning o'z fikr o'ylari, manfaatlari doirasida qotib qolganligi, buning oqibatida atrof-muhitga va odamlarga oid bilimlarini hamda o'zgalarga munosabatini o'zgartira olmasligini bildiradi. Yoshlarimiz orasida yuqoridagi dunyoqarash ta'siri ostida milliy madaniyatimiz va qadriyatlarimizdan yuz o'girayotgan, butunlay yevropacha yoki amerikacha madaniyatning quliga aylanib borayotgan, natijada jamiyatdagi ijtimoiy fikrning o'zgarishiga ta'sir ko'rsatayotganlar ham mavjud ekanligini hisobga olgan holda bu muammoning kelib chiqish sabablari va uni bartaraf etish borasidagi izlanishlarni bo'lajak mutaxassislardan kutib qolamiz.

Egoistik xulq va egoizm atamasini qo'llash ham, D. Mayers ta'kidlaganidek, kundalik hayotda juda ko'p uchraydi. Buning sababi shuki, keng jamoatchilik orasida egoizm tushunchasini ko'pchilik biladi, aksincha Altruizm atamasining qanday ma'noga ega ekanligini aksariyat kishilar bilmaydi. Aytish mumkinki, bu atama ko'proq ilmiy mavzuda ish yuritganlar uchungina tanish bo'lsa kerak.

Ma'lumki, egoizm kishilar orasida salbiy sifat deb qaraladi va egoistik xulq-atvor jamoatchilik tomonidan ham salbiy munosabatga loyiq deb qaraladi. Altruizm esa aksincha ijobiy sifat deb qaraladi va altruistik xatti-harakat ijobiy munosabatga loyiq deb tanlanadi. Nega shunday? Buning sababi — egoistik xulqning asosida birinchi o'ringa o'z manfaatini qo'yish yotsa, aksincha altruistik xulqning asosida birinchi o'ringa o'zgalar manfaatini qo'yish yotadi. Demak, bundan kelib chiqib aytish mumkinki, Altruizm egoizmning antonimidir. Shuning uchun Altruizm atamasini tushunishda D. Mayers kundalik hayotimizda ko'p uchraydigan egoizm atamasidan foydalanishni ma'qul ko'rgan [3].

Tadqiqot ishimizda o'smirlik davrida egotsentrizm hodisasini o'rganish maqsadida "Egotsentrik assotsiatsiyalar" metodikasidan foydalanildi. Metodikaning asosiy maqsad o'smir shaxsida yuzga keladigan egotsentrizmini namoyon bo'lish darajasini aniqlashga qaratilgan. Metodika 40 ta tugallanmagan gaplardan iborat bo'lib, sinaluvchi fikrlarni yakuniga etkazishi nazarda tutiladi. SHuningdek, ularning fikrlarni tugatganligiga qarab natijalar tahlil qilingan. Natijalar miqdor va sifat jihatidan tahlili qilingan. Miqdoriy tahlil natijalari jadvalda aks ettiriladi.

1-jadval

O'smirlik davrida egotsentrizmni shakllanishi ko'rsatkichlari

Sinaluvchilar	YUqori	O'rta	Past
7-sinf	23%	56%	21%
9-sinf	17%	64%	19%

Sinaluvchilarning ko'rsatkichlariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, egotsentrizmning yuqori darajasi 7-sinf o'quvchilarida 23% va 9-sinf o'quvchilarida 17% ni tashkil qilganligini ko'rishimiz mumkin. Bu o'smir shaxsidagi o'ziga yo'nalganlikning kuchli ekanligidan dalolat beradi. SHuningdek, bunday toifa o'smirlar guruhida xulq-atvorning namoyishkorona ko'rinishi etakchiligi, atrofdagilarga nisbatan hurmatsizlik, o'z haq huquqlarini talab qilishga nisbatan moyillikning kuchliligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, o'smirlarda mustaqillikka intilishning ortib borishi egotsentrizmni kuchayishiga olib kelishi mumkin.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, egotsentrizmning o'rta darajasi 7-sinf o'quvchilarida 56% va 9-sinf o'quvchilarida 64% ni qayd qilinganligi bilan izohlanadi. Sinaluvchilarning aksariyat qismini tashkil qiladi. Ularda egotsentrizmning namoyon bo'lishi vaziyat, shart-sharoitlar bilan uzviy bog'liqdir. CHunki ulardagi egotsentrizm odatiy kundalik holatlardagi kelishmovchiliklar bilan belgilanadi.

Egotsentrizmni past ko'rsatkich 7-sinf o'quvchilarida 21% va 9-sinf o'quvchilarida 19% ni tashkil qilganligini ko'rishimiz mumkin. Bu ularda egotsentrizm darajasi yaqqol namoyon bo'lganligi bilan tavsiflanadi. Ayniqsa, ulardagi egotsentrizm ko'proq nutqiy ko'rinishda ifodalanganligi bilan ajralib turadi.

Keltirilgan fikrlarda ko'rinadiki, sinaluvchilarning aksariyat qismida egotsentrizm darajasi yuqori ekanligi ma'lum. Bu ko'proq bola shaxsiga oilada berilayotgan ta'lim-tarbiya va shaxslararo munosabatlar tizimida tutgan o'rniga bog'liq bo'ladi. Ayniqsa, ota-onaning farzand oldida ko'rsatadigan shaxsiy namunasiga bog'liq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Андреев А.С. Феномены личностного эгоцентризма в младшем подростковом возрасте. Теоретическая и экспериментальная психология. 2011. Т.4. №2. С26

2. Обухова А.Ф. Возрастная психология: Учебник. – М.: Высшее образование, 2006.- 460 с.

3. Эгоцентризм в подростковом и юношеском возрасте: причины и возможности коррекции. Учебн. пособие для студентов, школьных психологов и учителей. – М.: Институт практической психологии, 1998.